

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

НАУКА
І
СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Том XXXVII

УДК — 001

ББК — 70

Збірник наукових праць затверджений постановою Президії ВАК України (Бюлетень № 5 за 1999 рік) як наукове видання щодо публікацій основного змісту дисертаційних досліджень за спеціальностями педагогічних та філологічних наук.

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 1101, вид діяльності у видавничій справі: видавнича діяльність, виготовлення видавничої продукції, засновник Міністерство освіти і науки України, дата видачі – 29.10.2002 р.

Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. — К., Логос, 2003. Том XXXVII.— 314 с.

У збірнику вміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні питання з педагогічних та філологічних наук.

Рекомендовано до друку вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Шкіль М.І.— дійсний член АПН України, доктор фізико-математичних наук, професор, голова;
Дмитренко П.В.— кандидат педагогічних наук, доцент — заступник голови;
Артемова Л.В.— доктор педагогічних наук, професор;
Бріцин М.А.— доктор філологічних наук, професор;
Гуляк А.Б. – доктор філологічних наук, професор;
Іванова Л.П.— доктор філологічних наук, професор;
Капська А.Й.— доктор педагогічних наук, професор;
Коршак Є.В.— кандидат педагогічних наук, професор;
Мацько Л.І.— дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Нікітіна Ф.О.— доктор філологічних наук, професор;
Романовська Ю.Ю. – кандидат філологічних наук, доцент;
Сидоренко В.К. – доктор педагогічних наук, професор;
Шпак О.Т. – доктор педагогічних наук, професор;
Ярошенко О.Г.— доктор педагогічних наук, професор;
Ковчина І.М.— кандидат педагогічних наук, доцент, відповідальний секретар;
Скоробогатько Н.М.— кандидат філологічних наук, доцент, відповідальний секретар.

© Редакційна колегія, 2003
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2003
© Автори статей, 2003
© Логос, 2003

Н. П. Муранова
Інститут довузівської підготовки НАУ

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ДОПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЛІЦЕЇСТІВ

Сучасний етап реформування освіти зумовлений багатьма об'єктивними чинниками. Назвемо лише деякі з них. По-перше, суспільство перестала задовольняти концепція з формулою «освіта на все життя». Економічний, суспільний, технологічний розвиток України визначили пріоритетність формули «освіта через усе життя», що означає не тільки неперервність освіти, її динамізм, варіативність, але, в першу чергу, посилення значення особистості в розвитку суспільства (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Е. В. Лузік, Н. Г. Ничкало). По-друге, ці загальні

чинники сприяли зміні освітньої традиційної парадигми, основу якої складають суб'єкт — об'єктні стосунки між учителем та учнем, що виконувала більше знаннєву функцію, ніж розвиваючу. Сьогодні вченими пропонується гуманістична освітня парадигма, яка ґрунтується на інноваційних методологічних підходах та принципах особистісно орієнтованого підходу, ідеях розвиваючого навчання.

За визнанням вчених (І. Д. Бех, О. М. Пехоти, В. В. Рибалко, О. Я. Савченко та інші), розробка особистісного підходу вважається складною теоретичною і практичною проблемою, оскільки особистість є суб'єктом перетворення світу і одночасно — найскладнішим психологічним утворенням у світі. Тому проблему особистісного підходу вивчають на міждисциплінарному рівні, а саме: філософському, педагогічному, психологічному та соціологічному.

Розглянемо деякі теоретичні положення особистісно орієнтованого підходу, які отримали певне визнання в педагогічній науці і можуть слугувати основою для розробки та реалізації власного особистісного підходу у процесі допрофесійної підготовки учнів Авіакосмічного ліцею.

І. С. Якіманська в роботі [6] виділяє три моделі особистісно орієнтованої педагогіки, які, на нашу думку, відповідають трьом її рівням: соціально-педагогічна; предметно-дидактична та психологічна.

Соціально-педагогічна модель, яка розглядає офіційне навчання і виховання за встановленими програмами, ґрунтується на втручанні у розвиток особистості ззовні, використовуючи технології управління, виховання і корекції особистості без урахування суб'єктного досвіду учня. Такий підхід, на наш погляд, не сприяє індивідуалізованому розвитку особистості в період її навчання.

Предметно-дидактична модель відповідає більш вищому рівню особистісно орієнтованої педагогіки, тому що саме на цьому рівні відбувається предметна диференціація знань за рівнем складності, але, в той же час, ще не враховується індивідуальний темп розвитку учнів, їх особливості сприйняття, духовна сфера, рівень світогляду тощо. Така модель забезпечується спецкурсами, факультативами, поглибленими програмами.

Психологічна модель, включаючи шість основних компонентів [6], дозволяє визначити головні завдання особистісно орієтова-

ного навчально-виховного процесу для середньої освіти, враховуючи стратегію розвитку учнів [3]:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини;
- максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити» індивідуальний (суб'єктивний) досвід учня;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості;
- сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дозволяє продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати поведінку лінії життя;
- формування культури життєдіяльності особистості є вищою метою особистісно орієнтованих систем та технологій.

Ці загальні положення дають більш точне та ємне уявлення про особистісно орієнтований підхід, орієнтують у визначенні змістовної та процесуальної сторін навчально-виховного процесу, яке має бути спрямоване на розвиток особистості.

Особливої актуальності набуває проблема особистісного підходу для тих інноваційних закладів середньої освіти, де здійснюється допрофесійна підготовка ліцеїстів. Пояснюється це декількома факторами. По-перше, в ліцєях, гімназіях навчаються обдаровані діти, які вимагають індивідуального підходу. По-друге, за визначенням психологів Е. Гінзберг, Д. Супер, К. Чарнецькі, саме у підлітковому віці (від 11 років до 17 років) закладаються основи для професійного самовизначення. Так, Е. Гінзберг [5], структуруючи цей період за характерними для нього особистісними ознаками, доводить, що у підлітків яскраво виявляється зацікавленість до оточуючого світу, професій, найкраще проявляються здатності, сформовані власні ціннісні орієнтації. Д. Супер [5] визначає п'ять структурних стадій професійного розвитку особистості, причому стадію зацікавленості він відносить до віку 11–12 років, здатності від 13 до 14, підбір різних професій — від 15 до 17 років.

К. Чарнецькі [5] підлітковий вік (від 11 до 15 років) відносить до періоду професійної орієнтації підлітків, з'ясовуючи, що саме у цей час прискорено розвиваються такі риси особистості, як:

- професійна зацікавленість і захоплення;
- здібність і талант у певних професійних напрямках;
- мотиви і здатність до здійснення вибору професійної галузі, професій і закладу професійної освіти.

Період від 16 до 25 років, на думку К. Чернецькі, пов'язаний з періодом навчання професії, який можна охарактеризувати такими етапами, як навчально-професійне пристосування (адаптація); навчально-професійна ідентифікація (вибір професії) та навчально-професійна стабілізація.

Таким чином, враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що період від 13 до 16 років (це час, коли учні навчаються в Авіакосмічному ліцеї) є найбільш сприятливим періодом для формування професійного інтересу, мотивів вибору професії, визначення здатностей, навчально-професійної адаптації, ідентифікації. І якщо, враховуючи вікові особливості професійного самовизначення, організувати та реалізувати допрофесійну підготовку на основі особистісно орієнтованого підходу, то можна скоротити час періоду навчально-професійної адаптації, розкрити і розвинути професійні здібності, сформувати пізнавальний інтерес та мотиви професійної діяльності.

В педагогіці і психології професійної освіти (Бакатанова В. Б., Доротюк В. І., Рибалка В. В.) в останній час з'явилося чимало досліджень, в яких розглядається особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників, що пов'язаний з психолого-педагогічними умовами професійного відбору, діагностикою індивідуальних відмінностей учнів при комплектуванні профільних класів.

Найбільш цікавим для нас виявилось психологічне дослідження особистісного підходу у профільному навчанні старшокласників, яке здійснене психологом В. В. Рибалко [4]. Вчений доводить, що особистісний підхід у навчально-виховному процесі можливо здійснити за умов визначення компонентів особистості і побудови структурної моделі на цій основі. Оскільки він вважає, що «особистість — це суб'єкт свідомої продуктивної діяльності та суспільної поведінки, індивід із соціально зумовленою та індивідуально своєрідною системою психічних властивостей, що формується і виявляється у діяльності, спілкуванні та опосередковує, регулює взаємодію людини з навколишнім світом», то стає зрозумілим, що таке визначення обумовлює три виміри психологічної структури особистості: соціально-психолого-індивідуальний, діяльнісний та віковий [4, С. 13]. Такий підхід дозволяє класифікувати психологічні властивості особистості, її спеціальні здібності, що охоплюють певну групу професій, і побудувати струк-

турну модель особистості певного профілю (гуманітарного, при-родничо-наукового) навчання.

Враховуючи висновки цього дослідження, а також технічну спрямованість профілю навчання в ліцеї, нами зроблена спроба побудови структурної моделі учня Авіакосмічного ліцею на основі таких трьох компонентів:

- вікові психологічні особливості пізнавального розвитку особистості;
- соціальні потреби і цінності суспільства;
- індивідуальні здібності до технічних професій, яка необхідна для реалізації особистісно орієнтованого підходу у технології допрофесійної підготовки старшокласників.

До моделі випускника ліцею нами включено ті параметри-характеристики особистості, які, по-перше, зумовлені загальною освітньою метою, по-друге, метою діяльності Авіакосмічного ліцею, по-третє, допрофесійною підготовкою учнів ліцею. Таким чином, до компонентів моделі випускника ми включили:

- фізичне, моральне, психічне здоров'я особистості;
- духовну розвиненість, загальнокультурну освіченість;
- громадянин світу (гуманізм, патріотизм, політична і правова культура);
- володіння достатнім рівнем знань, вмінь, навичок (загальна середня освіта);
- професійну компетентність (на рівні допрофесійної підготовки);
- когнітивну зрілість (розвиненість на достатньому рівні пізнавальних психічних процесів, індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності);
- здатність до наукової, технічної, естетичної творчості;
- потребу у саморозвитку;
- конкурентоспроможність;
- організаторські та лідерські якості;
- особистісну самостійність;
- комунікативність;
- іміджність.

Для того, щоб приступити до формування визначених параметрів-характеристик, необхідні певні умови. Однією з основних умов є вибір освітньої парадигми, яка, образно кажучи, «задає тон» для всієї освітньої діяльності в ліцеї — від управління до

позаурочної, позашкільної роботи. Нами обрана гуманістична парадигма, в основі якої лежать «суб'єкт-суб'єктні стосунки між учнями, викладачами НАУ», що відповідає можливостям реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу та сприяє особистісному розвитку кожного ліцеїста.

Наступною умовою реалізації особистісно орієнтованого підходу є розробка і впровадження інноваційних технологій допрофесійної підготовки, що враховують вікові та індивідуальні психологічні особливості протікання пізнавального процесу, формування індивідуального стилю розумової діяльності, пізнавальних мотивів у ліцеїстів, професійного самовизначення, знання особливостей сприймання та запам'ятовування нової інформації.

Що стосується формування індивідуального стилю розумової діяльності, то ряд дослідників (Є. Клімов, Н. Коган) визнають, що він виступає як стійка сукупність індивідуальних варіацій у способах сприймання, запам'ятовування, мислення, за якими стоять різні шляхи придбання, накопичення, переробки і використання інформації, тобто стиль мислення старшокласників у значній мірі визначається типом нервової діяльності. (Наприклад, старшокласники з інертною нервовою системою в умовах перевантаження навчальними завданнями вчать гірше, ніж ті, хто володіє рухливим типом нервової системи.)

З іншого боку, навчально-пізнавальна діяльність старшокласників визначається мотивами, спрямованими на реалізацію майбутнього, усвідомлення своєї життєвої перспективи і професійних намірів. Тому при відборі та конструюванні змісту навчання та використанні педагогічних технологій у допрофесійній підготовці ліцеїстів ми враховували те, що пізнавальні мотиви все більше поєднуються з мотивами професійної орієнтації і їх необхідно враховувати в сукупності при застосуванні технології допрофесійної підготовки.

Таким чином, перш ніж застосовувати особистісно орієнтовані технології допрофесійної підготовки ліцеїстів, необхідно провести психологічне діагностування учнів, а саме: вивчити стиль розумової діяльності, тип нервової системи (від нього залежить кількість понять, які будуть розглядатися на заняттях, темп навчання тощо), мотивацію навчальної діяльності, ступінь професійного самовизначення. Врахування у сукупності результатів діагностики дозволить найточніше індивідуалізувати допрофесійну

підготовку ліцеїстів, а також побудувати певну стратегію допрофесійної підготовки учнів.

Між тим, навчання не може йти за розвитком дитини. За Л. С. Виготським [7], саме навчання формує розвиток особистості за допомогою активних методів та технологій навчання. Найкращим поштовхом для професійного самовизначення, розвитку індивідуального стилю інтелектуальної діяльності є виконання курсових робіт, проектів, які поступово, під керівництвом педагога (вчителя, викладача НАУ) переростають у наукову роботу МАНУ, участь в олімпіадах, відвідування спецкурсів. Найбільш поширеними активними методами є «Метод проекту», «ТВРЗ», ділові та рольові ігри, проблемні ситуації тощо.

Для досягнення більш ефективної освітньої діяльності педагогів Авіакосмічного ліцею розпочав у 2002 році роботу над інноваційним проектом «Наступність допрофесійної підготовки старшокласників у системі «Авіакосмічний ліцей — Національний авіаційний університет», метою якого є забезпечення допрофесійної підготовки ліцеїстів в умовах неперервної освіти на основі забезпечення особистісного підходу до учнів ліцею.

Проект має декілька особливостей. Так психологами (Аверін В. А., Данарова Ж. К., Деркач А. А., Зимня І. А., Розум С. І.) встановлено, що особистість розвивається впродовж свого життя, тому обрана нами стратегія допрофесійної підготовки акцентована на формуванні особистості, здатної до саморозвитку, професійного самовизначення, а не професійних компетенцій. Основою для цього є: організація навчально-виховного процесу; базові (шкільний компонент) та спеціальні знання; виховні заходи; робота по формуванню внутрішньої мотивації на професійне самовизначення, інтересу до творчої, інтелектуальної діяльності. Ще однією особливістю проекту є те, що він передбачає гнучкість та варіативність допрофесійної підготовки старшокласників. Це здійснюватиметься завдяки спеціально розробленим спецкурсам. Їх на сьогодні в ліцеї діє 20, які за власним бажанням, порадами психологів (за результатами діагностики професіографії), учителів обирають ліцеїсти. Серед таких спецкурсів є: «Основи економіки та менеджменту», «Основи екології», «Основи обчислювальної техніки та інформатики», «Основи радіотехніки та телебачення», «Основи авіації та космонавтики», «Основи психології», «Основи правознавства», «Основи підприємництва», «Основи будівницт-

ва», «Основи програмування», «Основи інженерної та комп'ютерної графіки», «Українське ділове мовлення», «Мистецтво та основи дизайну», «Основи соціології» тощо. У розробці програм спецкурсів приймали участь педагогічний колектив ліцею спільно з кафедрами НАУ.

Важливою особливістю змісту спецкурсів є те, що вони змістовно узгоджені з предметами варіативної частини навчального плану, освоєння яких здійснюється у взаємозв'язку на основі принципів інтеграції і синергетики, що дозволить розширити діапазон вибору майбутньої професії.

Література

1. Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу. // Неперервна професійна освіта: Теорія і практика: Зб. науков. праць /За ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало — Ч. I.— К., 2001.— С. 15–23.
2. Кремень В. Г. Освіта в Україні: стан і перспективи розвитку. // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. науков. праць /За ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало — Ч. I.— К., 2001.— С. 5–14.
3. Пехота О. М. Особистісно-орієнтовані технології в підготовці вчителя. // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. науков. праць /За ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало — Ч. I.— К., 2001.— С. 78–81.
4. Рибалко В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. Автореф, док. психол. наук — К., 1998.— С. 13.
5. Чарнецькі К. Психологія професійного розвитку особистості. Автореф, док. психол. наук — К., 1999.— 48 с.
6. Якіманська І. С. Особистісно орієнтоване навчання в сучасній школі. Випуск 2. //Директор школи.— М.
7. Виготський Л. С. Собр. соч.: В 6 томах. Т. 2. Проблемы общей психологии/ под ред. В. В. Давыдова.— М.: Педагогика 1982.— 504 с.
8. Психология человека от рождения до смерти.— СПб: прайм — ЕВРОЗНАК, 2002.— 656 с.

Анотація

В статье раскрываются особенности построения личностно ориентированной технологии допрофессиональной подготовки старшеклассников. Анализируются подходы к личностному об-

разованию, разработанные в психолого-педагогической литературе. Предложена трехкомпонентная структурная модель личности ученика, модель выпускника Авиакосмического лицея.